

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXI (нова серија)

Св. 1-5 (1996)

САДРЖАЈ

In memoriam

Митар Пешикан (1927-1996) (ДРАГО ЂУПИЋ)	1
Библиографија Митра Пешикана (АНДРЕЈ ПЕШИКАН)	8

Граматика и правопис

О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на к- (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	21
Глагол између рјечника и синтаксе (СРЕТО ТАНАСИЋ)	24
Непроменљиви придеви у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	35
Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	55
Неке правописне дилеме (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	65

Лексикологија и лексика

О <i>бојити/фарбаџи</i> и још понечем (МИЛКА ИВИЋ)	71
О платисемији (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом <i>-ија</i> (СТАНА РИСТИЋ)	85
О неким парадигматским лексичким скуповима (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ)	96
О компаративима придева с префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> (РАДА СТИЈОВИЋ)	106
Народни називи за кишу са сунцем (БИЉАНА СИКИМИЋ)	110
Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у орони- мији Црне Горе (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	121
Оними са основом <i>сѣрж-</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	133
Етимолошке белешке (<i>бага, баглама, баге, багла</i>) (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	137
Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике (ЗОРКА КАШИЋ)	141
Именице на <i>-ура</i> у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	146
Творба придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	163

Стилистика

Из поетског језика М. Црњанског — у светлу Јакобсонових учења (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	171
<i>Стил</i> — појам и дефиниција (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	179

ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ОНИМИ СА ОСНОВОМ СТРЖ-

У раду се анализирају оними са основом *сѣрж-* на српском језичком подручју и у суседству.

На западно-јужнословенском говорном подручју налазимо лексеме и ониме (топониме, ојкониме, орониме и хидрониме) који су изведени од основе *сѣрж-* из прасл. **strъžь/*strъžь*. Деривати се налазе и у лексичком фонду других словенских језика. Према Фасмеру¹, у руском језику егзистира лексема *сѣреж* која има значење „середина и самое глибокое место в реке, быстрое течение“ (руско црксл. *стръжсьнь/стръжсьнь*). Паралеле у другим језицима су: укр. *strižень*, буг. *стрыжень*, слов. *stržen* 'стрежень, лощина', старочешки *strziess* 'charybdis'. Фасмер упућује на новију реч *стержень* из прасл. **strъžень* или **strъžьнь*, руско црксл. *стръжень* 'сердцевина', укр. *strižень* 'сердцевина дерева', српхрв. *сѣрж* 'сердцевина', слов. *stržen* 'сердцевина дерева, стержен гнойника', буг. *стрыжень* 'стержень гнойника'.

Фасмерово је мишљење да су у питању две сродне основе које се могу замењивати, па се јављају у различитим ситуацијама.² Сусрећемо се са два семантичким функцијама: 1. оно што се налази испод коре дрвета, у унутрашњости дрвета, медула, и 2. дубоко место у средини реке; место где вода брже протиче. Заједничка им је семантичка нијанса: оно што је у средини.

Основа *сѣржсь-* је из круга лексичких јединица пренета у ономастичку лексику. Њено присуство запажено је како у топонимији и оронимији, са једне стране, тако и у хидронимији, са друге стране. Зашто се наглашава ова подвојеност хидронима од других онима? Само када наиђемо на име воденог тока које садржи ову основу, можемо бити сигурни да тај хидроним има значење: средина, дубоко место у реци; место у реци где вода брзо протиче. Ако је реч о

¹ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1971, књ. III.

² О томе и F. Bezljaj, *Slovenska vodna imena*, Ljubljana 1961, књ. II, стр. 228.

другим видовима онима, тада се потврђује присуство значења: оно што је у средини; нешто између.

Стржан или *Стржањ* је име планине у Босни. „Милач утиче под планину Малован, а излази под Стржаном под именом Шуице“ (РЈА³). Ороним је формиран од *сѣрж-* наставком *-ан* односно *-ан+јъ*.

Стржањ је (1) већ поменути ороним који се зове и *Стржан*. Претпостављам да се оним *Стржањ*, који је забележио Вук у свом Рјечнику, односи на исту локацију, али га он дефинише као 'зидине од старог града испод којих извире вода Шуица'. Тако се (2) зову и два места у Босни, једно је у крају око Бугојна, а друго у Ливањском крају (РЈА³).

Стржине је ојконим који је постојао у средњовековној Србији: „Принесохомъ ... светому ... Пантелејмону (въ светѣј Горѣ) ... село *Стржине* с метохом и с међами.“ Податак се налази записан у Даровници из 1395. године (Гласник СУД 24, 272). Данас овај ојконим није познат.

Стржаница је „топогр. име. Име извора у Дољанима даруварскога котара у Славонији“ (год. 1898, РЈА³). Овај оним је првобитно био топографско име, топоним, па је суфиксацијом са *-ица*, хидронимским суфиксом, ушао у ред хидронима.

Скок у Рјечнику, под лексемом *срѣч* (< *сѣрж* < **strъg-enъ*), наводи и топониме: *Стржсин*, *Стржино*, *Стржна Глава*. За прва два топонима није прибележена локација. Трећи оним је хидроним, како Скок наводи — 'врело' на терену Косова и Метохије. Оним се првобитно односио на микроороним који има синтагматску форму — *Стржна глава*, а у каснијој фази је то име пренето на извор, именовало га и тако дало хидроним.

Међу називима која означавају површинска својства тла, међу топонимима острва Брача, налази се и име *Стрежоци*. Уз овај топоним Шимуновић је дао напомену: „Од основе *сѣрж* 'оно што је у средини'. Од те се основе творе многи топографски називи, АРј, XVI стр. 790.“⁴

На територији Македоније, у сливу Вардара, као десна притока реке Пијавице, тече *Стрежна река*. Дуриданов њено име изводи из **strъžьnъ* од **strъžь*, руско *стрѣж* 'tiefste Stelle eines Flusses'.⁵

У Словенији има већи број водених токова чија су имена деривати основе *сѣрж-*. Налазимо их у књизи Ф. Безлаја.⁶ У њиховом склопу нема одступања или фонолошких промена у основи у правцу вокализације, појављивања вокала уз вокално *р*. То значи да се чува

³ РЈА — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1956, књ. XVI, стр. 790.

⁴ Р. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972, стр. 200.

⁵ I. Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln—Wien 1975, стр. 301.

⁶ Наведено дело Ф. Безлаја, стр. 228–229.

основа *сѣрж-* која је као таква карактеристична за ове пределе као и за српскохрватске:

Сѣржен л. пр. Фарјевца; *Трњски сѣржен* и *Ракишки сѣржен*, два извора Пивке код Постојне; *Сѣржен* пр. Поредника; *Сѣржен* пр. Пшате; *Сѣржен* рукавац Градашчице код Љубљане; *Сѣрженица* л. пр. Отушке; *Сѣрженица* л. пр. Тржишке Бистрице.

Запажамо да се вокалски елемент предњег реда *e* развио у позицији испред вокалног *p*, и то на приморју — *Сѣрежоци* и у Македонији у имену реке *Сѣрежна река*.

Како објаснити неколико топонима и хидронима код којих се у основи уз *p* налази вокал *и*. Да ли и они припадају категорији онима са основом *сѣрж-*?

Сѣрижавски њоџок је л. пр. Топлице, улива се у Топлицу одмах испод Прокуља. Поток протиче кроз села *Г.* и *Д.* *Сѣрижава*.⁷ На основу овога податка јасно је да је поток именован ојконимима. Поставља се питање да ли је та форма ојконима примарна. Године 1879, у Српским новинама 176, имена ових села имају форму *Г.* и *Д.* *Сѣражава*, а код Котуровића⁸ су записана као *Г.* и *Д.* *Сѣржава*. Овај последњи облик ојконима треба прихватити као првобитни — са основом *сѣрж-*. У облику *Сѣражава* је дошло до накнадне вокализације, уз *p* се развија, као последица потребе за лакшим изговором, вокал *a*. На који начин је могла да се образује трећа форма ојконима и хидронима — *Сѣрижава* са вокалом *и*? Преко пута *Сѣрижавског* потока, улива се у Топлицу са десне стране поток *Сѣрижељ*. Свакако је овај хидроним утицао да се мотивационо нејасни облици *Сѣрж-* и *Сѣраж-* замене основом *Сѣриж-* која је житељима прихватљива као значењски јасна. Како се у хидрониму *Сѣрижељ* налази прасловенски морфем *-ељ*, данас код нас редак у прављењу нових лексема, прихватићемо хидроним као стари облик изведен из старе основе, али не *сѣрж-* већ *сѣриж-* (*сѣрижса*, *сѣриз*, *сѣризати*) из прасл. **strъgъ*, црксл. *сѣръжа*. Из те исте основе настао је и ојконим *Сѣрижило*, име села у околини Крагујевца.⁹ Наставак *-ило* даје лексеме које потврђују да се на томе месту нешто обавља (солило, појило). Семантика овога ојконима би, према томе, била: место где се обавља *сѣрижса*.

С краја 17. века је податак о ониму *Сѣрижна ријека*: „топогр. назив. Од Новске стране (т.ј. од Бос. Новог) до Стрижне рике до Јоове. То је тимар Чаколовића, (1695–1703). Старине 12, 24.“ (РЈА³). Име топонима је идентично хидрониму за који немамо податак. *Сѣрижна ријека*, као примарно образовани оним, има двочлану форму — квалификатив на *-на* од *сѣриж-*, уз који се налази и апелатив *река*.

⁷ Ј. Мишковић, *Хидрографија независне кнежевине Србије*, Београд 1880, стр. 69.

⁸ С. Котуровић, *Речник мѣстѡа у краљевини Србији*, Београд 1892, стр. 135.

⁹ К. Јовановић, *Речник свију вароши, варошица, села и засеока у Србији*, Београд 1872, стр. 74 и 116.

Проучавање ономастичког материјала, у првом реду хидронима, са јужнословенског терена, понекад је указивало на постојање истих типова онима на тим просторима и на украјинској територији. Не види се могућност да се то овом приликом констатује, иако је реч о воденим токовима чији називи чувају старе форме. Оними са *и* у основи не могу да буду потврда некадашње блискости српског и хрватског језика са украјинским језичким простором. Реликти са обликом *сѣриж-* у значењу 'дубоко место у реци; оно што је у средини' не би се могли сачувати ни због присуства хомонима *сѣрижа* (стрига) као регуларне форме са другим значењем.

Можемо извести закључак да је фонолошка структура *сѣриж-* типично западно-јужнословенска и да се јавља у онимима којих има у ограниченом броју; нешто учесталија је само у хидронимима Словеније. Накнадна појава вокала *а* и *е* у неколико онима је ретка појава настала у њиховом историјском развоју. Оними са *и* у основи припадају другом семантичком кругу, а самим тим изведени су од друге основе.

Summary

Zvezdana Pavlović

ONYMS WITH THE STEM *STRŽ-*

The analysis of the onyms derived from the old stem *strž-* shows that the types as *Stržan*, *Stržavski potok*, etc., are the ones characteristic of the west South-Slavic area, but that they are not very frequent. The types with the vowel *i* in their stems, which belong to different semantic group are also mentioned.